

истины веры, являющиеся не только источником богословия, но в большей степени – критерием православной гносеологии.

Ключевые слова: сакральное таинство, мистагогия, катехизис, богослужение.

* * *

УДК 291.12

Предко Д. Є.
аспірант кафедри релігієзнавства
філософського факультету, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), denyspredko@ukr.net

ПРОЯВИ РЕЛІГІЙНИХ ПОЧУТТІВ: РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Досліджуються сутнісні особливості проявів релігійних почуттів, розкриваються ті чинники, від яких залежить їх функціональність. Прояви релігійних почуттів корелюються рівнями емпатійнозначущим контекстом дії людини, індивідуальним та суспільним рівнем відповідальності, які, з одного боку, можуть сприяти цілісному духовному розвитку людини, а з іншого – можуть призвести до втрати її самоідентичності. На основі аналітичного, компаративного, системного методів робиться висновок про те, що релігійні почуття можуть проявлятися на рівні духовності як певного способу конструювання особистості; на рівні деструкції, коли людина втрачає можливість критично відноситися до ідей та дій, отождоюється з ними – стає фанатично одержимую; по-третє, в контексті зміни апредентативних відношень, коли втрачається їх сакральний статус і вони, попадаючи в інший контекст, починають виконувати невласливі їм функції.

Ключові слова: прояви божественного, любов, емпатійність, духовність, відповідальність, релігійний фанатизм.

Сучасність характеризується епохальними змінами в суспільстві і діяльності людини, які істотно актуалізували необхідність філософського осмислення релігійної діяльності, її потенціалу. Сьогодні дослідження концептуально-когнітивних засобів аналізу релігійної поведінки висувається в коло основних проблем релігієзнавства, так як неможливо зрозуміти тенденції соціокультурної динаміки суспільства без урахування її активного, рефлексивного характеру. В цьому контексті важливу роль відіграють релігійні почуття, які конструюють життєвий світ вірян, їх світоглядні орієнтири та поведінку. До проблеми функціональності релігійних почуттів зверталися такі дослідники як В. Куценко, Д. Угринович (в контексті з'ясування сутності релігійних почуттів), Ю. Зенько, Л. Шеховцова (в контексті осмислення різних видів релігійних почуттів), А. Назаретян, Г. Старшенбаум, М. Яхьяев (при розгляді релігійного фанатизму). Однак відсутні роботи, в яких подається цілісний аналіз функціональної ролі релігійних почуттів. Відтак метою статті є з'ясування особливостей проявів релігійних почуттів у релігієзнавчому вимірі, вяснення тих чинників, від яких залежить їх функціональний характер, зокрема конструктивні та деструктивні прояви емоційно-чуттєвого світу релігійної людини.

Загальновідомо, що релігія має певний емоційно-чуттєвий вияв. Ще німецький філософ М. Шелер звертав увагу на прояви божественного, з одного боку, в речах та подіях природного світу (природне одкровення), а з іншого – в людській свідомості, соціальній та історичній реальності (позитивне одкровення). Отже, божественне оприявлює себе на всіх рівнях буття, кожний із яких вирізняється певними особливостями. Оскільки божественне виявляє і проявляє себе за допомогою особистостей, остільки воно залежить від його носія. “Чаклун, маг, провидець, мудрець, пророк, законодавець і суддя, цар і герой,

священик, спаситель, рятівник, посередник, месія, і нарешті, найвища для досягнення форма – сутнісна ідея особистості, яку Бог наділив своєю особистого сутністю і своїм буттям” [12, с. 377]. Відтак релігійні почуття мають ієрархічний, індивідуальний характер та можуть варіюватися у залежності, по-перше, від того, хто є їх носієм, по-друге, хто чи що виступає в якості їх об'єкта.

За М. Шелером, засобом маніфестації священного виступає релігійний акт [12, с. 378–379]. Він корелюється з процесом оприявлення, який виступає, власне, його смисловим корелятом. Даний процес відбувається лише за наявності настанов як певного підґрунтя, завдяки якому людина стає спроможною долучитися до царини божественного: “Будь-яке знання про Бога, – зазначав М. Шелер, – можливе лише через Бога” [12, с. 529]. Разом із тим, ступінь розкриття Бога залежить від стадії саморозвитку людини, тобто Бог розвивається тому, що людина, як особистість, своїм існуванням стимулює цей поступ, розвиває його в собі. Цю ідею можна підтвердити різними прикладами з життя святих. Зокрема, це життя Марії Магдалини, яка, за євангельськими свідченнями, була одержима “сімома бісами”. У Біблії зазначається, що до зустрічі з Ісусом Христом в цю жінку вселився злий дух: “Марія, Магдалиною звана, що з неї сім демонів вийшло” (Лк. 8:2). На перший погляд може здатися, що саме ці демони є причиною невиліковного недугу. Однак, якби вона не страждала так тяжко і невиліковно, навряд чи б могла зцілитися. Тому можна констатувати, що вся система попередніх почуттів Марії Магдалини підготувала основу для розуміння істинної реальності Бога, що дозволило їй пережити релігійне навернення й змінитися як особистості, стати святою. Таким чином, релігійні почуття не є сталими – вони змінюються, не втрачаючи при цьому індивідуального характеру. В цьому контексті доволі показовою є праця американських дослідників Р. Худа, П. Хіла, Б. Спілки “Психологія релігії: емпіричний підхід” [11], в якій автори, аналізуючи етапи розвитку індивідуальної релігійної віри Дж. Фаулера, висновують, що вони в значній мірі корелюються з концепцією когнітивного розвитку людини Ж. Піаже. Дослідники виявили, що релігійність постійно зростає упродовж процесу дорослішання людини. Так, 47% респондентів у віці від 19 до 29 років відзначили, що релігія відіграє важливу роль у їхньому житті. Відповідно змінюються і релігійні почуття, відстежується їх зв'язок із проблемою пошуку сенсу життя [11, с. 175].

Носії божественного вирізняються певною ієрархічною функціональністю, зокрема, в контексті відгуку на дію священного. Наприклад, після “зустрічі зі священним” життя Якова змінюється. “І злякався він, і сказав: “Яке страшне оце місце! Це ніщо інше, як дім Божий, і це брама небесна” (1 Бут. 28:17). І що цікаво, що саме таке релігійне почуття, як страх, стає тим чинником, завдяки якому відбувається перебудова його життя. До речі, до проблеми осмислення релігійного страху звертався і Г. Сковорода. При цьому він розмежовував страх Божий і страх людський, звертав увагу на їх особливості. Страх Божий – це благоговіння, любов перед Богом, це своєрідний “дух Божий в людині”, це премудрість, яка надихає людину. “Знання

Боже, віра, страх і любов до Господа – один ланцюг. Знання – у вірі, віра – у страхі, страх – у любові, любов – у виконанні заповідей, а дотримання заповідей – в любові до ближнього...” [7, с. 180]. Натомість страх людський є певною реакцією на небезпеку, загрозу. Отже, лише в тому випадку релігійний страх відкриває людині нові горизонти духовності, сприяє самоконструюванню особистості, коли він позначений Богом дією.

Досвід, включаючись у практику вшанування священного, змінює, перебудовує систему цінностей. Такий вплив є подією, який, безперечно, залишає в житті людини спогад про нього. Безумовно, цей досвід персоніфікований – чи то на рівні окремої особистості, спільноти або цілого народу, цілої культури. Чим глибше, чим проникливіше цей досвід, тим більша значущість того релігійного почуття, яке спричинило його. До речі, ці ідеї співзвучні результатам дослідження, в яких одним із основних завдань було виявлення впливу релігійного навернення на людину. Під час дослідження були виділені чотири кластери, що відповідають різним змінам смислової сфери, під час яких відстежувалася наступна картина: негативні зміни (2% віруючих); значні позитивні зміни (55% віруючих); диференційовані зміни – як позитивні, так і негативні (3% віруючих); незначні позитивні зміни (40% віруючих) [1, с. 135]. Безперечно, значну роль в процесі релігійного навернення відіграють релігійні почуття, зокрема, такий феномен як любов.

Варто зазначити, що в давньогрецькій традиції поняття “любов” вирізнялося певними смисловими нюансами: “ерос” – пристрасна закоханість як прагнення до поєднання, відчуття іншого, “філія” – задушевна близькість, приязнь, що реалізуються між людьми внаслідок їх особистого вибору, “агапе” – це милосердна, жертвна любов до “ближніх”, глибоке, самодостатнє почуття. В переважній більшості саме в цьому значенні воно вживається в Євангеліях – для позначення любові Бога до людини і любові людини до Бога або інших людей. Але в деяких філософських і богословських текстах це поняття використовується як “божественний ерос”. Наприклад, Б. Вишеславцев в “Етиці перетвореного Ероса” пише: “Гімн любові у ап. Павла є вираженням гранично сублімованого Ероса: ось у що перетворюється підсвідома жага життя, повноти і блаженства! Космос любові виникає з хаосу темних еротичних поривів. Ерос шлюбної любові допускає сублімацію “в Христі і в Церкві” і є “великою тасмницею” і таїнством. Більше того, тут знаходиться центр християнських тасмниць, бо всі християнські символи з Ероса виростають: Отець, Син, Матір, брати, Наречений, Наречена” [2, с. 47].

Загальновідомо, що любов є основою християнського віровчення. “Любов над усе! Любов довготерпить, любов милосердствує, не задрить, не величається, не надимається, ніколи любов не перестає!” (1 Кор., 13:4). Любов є тим чинником, завдяки якому людина живе, стверджується в житті. Звідси впливає першорядне значення любові як релігійного почуття, як такої життєдайної і творчої енергії, сили, яка народжує, підтримує, містить нове бачення і віру в людину, прокладає шлях до набуття

нею буттєвого, психологічного, екзистенційного досвіду.

Прояви релігійних почуттів на міжособистісному рівні формують інтерсуб’єктивність як умову взаємодії та передачі почуттєвого досвіду. Інтерсуб’єктивність постає як корелятивний зв’язок між самоідентифікацією “Я” та “Іншого”, в якому можна виокремити вчування (проекцію переживань “Я” в “Іншого”) та “співпереживання” (співчуття іншому, переживання разом з ним його душевного стану), які формують емпатію (процес, орієнтований на розуміння та реагування на внутрішній світ іншої людини, легітимацію дій та вірувань “Іншого”). Погоджуємося з думкою О. Краснікова: “...Якщо ми хочемо проникнути в суть явищ, а не задовольнятися їх зовнішньою стороною, ми повинні узгодити власний внутрішній світ відповідно з цими явищами, вчуватися, вжитися в них” [3, с. 94–95]. Відтак релігійні почуття на міжособистісному рівні характеризуються емпатійністю.

Найбільш цілісною в розумінні змісту емпатії видається позиція М. Обозова [6], відповідно до якої емпатія, як процес, включає в себе когнітивний (розуміння психічного стану Іншого без зміни свого стану), емоційний (розуміння стану Іншого і співпереживання на основі децентрації), дієвий (розуміння, співпереживання та підтримка) компоненти. Тому й зрозуміло, чому емпатійність релігійних почуттів виражає міжособистісну ідентифікацію, яка має не лише мисленнєвий, почуттєвий, праксеологічний характер, але й формує духовну якість особистості.

Сукупність критеріїв, за допомогою яких особистість імплементує свій почуттєвий досвід в значимий світ, формує певний значущий контекст. У кожній людині він має індивідуальний характер – на основі нього формується власне уявлення про себе, навколишній світ. Значущий контекст, за А. Шюцом, визначається біографічно детермінованою ситуацією та системою релевантностей (“релевантний” – доречний, що відноситься до справи, що має значення в даному контексті). Біографічно детермінована ситуація, вирізняючись унікальністю (дана лише цій людині й нікому іншому), та включаючи весь попередній досвід людини, має значний евристичний потенціал – передбачає певні можливості майбутньої практичної чи теоретичної діяльності. “Система релевантностей, в свою чергу, визначає елементи, які складуть основу узагальнюючої типізації, і риси цих елементів, які стануть характерно типовими або, навпаки, унікальними і індивідуальними. Іншими словами, вона визначає, наскільки далеко нам належить проникнути у відкритий горизонт типовості” [9]. Виокремлюючи тематичну, інтерпретативну, мотиваційну форми релевантності, А. Шюц зазначає, що вони функціонують одночасно, але їх розділення введено для полегшення дослідження сприйняття, розуміння, а також накопичення досвіду. Отже, людина, перебуваючи у біографічно детермінованій ситуації, робить те, що співпадає з її системою релевантностей, яка уможливорює відбір із соціуму ті елементи, що мають сенс для певної мети.

І. Ільїн зазначав: “Людині властиво безліч почуттів; але серед них є два основних “хороводи”: один,

позитивний, творчий, керований любов'ю або "серцем", інший – негативний, руйнівний, проводир ненависті і заздрості" [3, с. 104]. Від чого ж залежить варіативність релігійних почуттів? Погоджуємося з думкою М. Яхьяєва, що в даному випадку потрібно враховувати "фундаментальні ознаки релігійного почуття: домінуючий об'єкт релігійних переживань; переважаюча модальність релігійних емоційних переживань; характер або тип їх амбівалентності; внутрішній психічний зміст емоційного переживання; спосіб його зовнішнього прояву" [10, с. 146]. Однак дослідник звертає увагу на ті чинники, які забезпечують певний праксеологічний прояв поведінки на індивідуальному рівні. Але ж діяльність фанатика часто–густо зачіпає інтереси інших людей, впливає на них.

Гадаємо, що дещо прояснює ситуацію з розумінням релігійного фанатизму в плані відносин "Я–Інший" поняття "локус контролю", яке було введено в науковий обіг американським психологом Д. Роттером. "Локус контролю" – стійка особистісна характеристика, яка відображає схильність людини приписувати відповідальність за результати своїх дій зовнішнім силам і обставинам, або навпаки – власним зусиллям та здібностям. В ракурсі дослідження нашої проблеми, саме "божественний" локус стає домінуючим у світогляді та діях фанатика. В цій ситуації релігійні почуття центруються на даному локусі, підпорядковуючи цілковито всю систему "Я". Такі почуття як любов, смирення тощо повністю зміщуються з особистісного ракурсу "Я концепції" в божественне підпорядкування, яке детермінує всі інші почуття релігійної людини введенням в її підсвідомість механізмів психологічно безперечної установки – цілковитої "Я" ідентифікації з релігійними ідеями, символами тощо. В даному випадку релігійне почуття сприяє репрезентації, з одного боку, як вираженню, а з іншого – позначенню, ідентифікації. Таким чином, віруюча людина повністю або частково перекладає відповідальність за своє життя, свої дії на Бога, на тих, хто діє від його імені, оскільки це реабілітує її, забезпечує від негативних проявів буття. Таке зміщення відповідальності уможлиблює певне психологічне розвантаження, заспокоєння відносно свого життя та життя й долі близьких. В даному випадку певній руйнації піддається морально–етичне ядро особистості – відповідальність, що й призводить до кризи та втрати ідентичності, неможливості розширити саме свою відповідальність за породжувані ризики. Людина, якій властиве почуття відповідальності, не дозволить обставинам піддавати руйнації її власну ідентичність.

Загалом, слово "відповідальність" має наступні взаємопов'язані інтерпретативні зрізи: по–перше, це особистісний рівень як відповідальність за щось чи когось (відповідальність не виходить за межі "Я", її конструктом є совість) та відповідальність в ракурсі "Я–ми" (відповідальність людини розгортається в контексті відповідальності перед іншими людьми, суспільством загалом, всім сущим); по–друге, це суспільний рівень "Вони–Я" (оцінка соціумом індивідуального рівня відповідальності). Саме взаємозв'язок цих рівнів відповідальності забезпечує людину від втрати ідентичності, від фанатичних дій.

Зазвичай, членами релігійних фанатичних груп стають залежні особистості, нездатні брати на себе відповідальність за своє життя. Їх релігійні почуття спрямовані на підпорядкування, з одного боку, впливового лідера, а з іншого – групи. Під час таких маніпулятивних впливів втрачається самоідентичність людини. Все, що не вкладається в світосприйняття фанатика, а тим паче провокує сумнів, критику, піддається викориненню. Інтенсифікуючи релігійні почуття до максимального напруження і граничних форм вираження, релігійний фанатизм здатний проявитися в будь–якій релігії і може бути використаний як засіб вирішення різних політичних цілей, психологічних проблем, які обумовлені як соціальними умовами, так і духовними потребами релігійної особистості. Релігійні почуття, підсилюючи релігійну віру, формують особливе світосприйняття фанатика, в якому відсутня критично–рефлексивна складова. Релігійний фанатизм дозволяє його носіям в ряді випадків демонструвати граничні можливості людської особистості, релігійно мотивує її як на подвиг самопожертви, так і на злочин в ім'я віри.

До речі, в деякій мірі зв'язок між мотивацією "альтруїстичного" самогубства та релігійним світосприйняттям прояснює наступне дослідження [5, с. 141]. У лабораторії І. Павлова проводився такий експеримент: голодній собаці перед подачею їжі, замість всім відомих із шкільної лави дзвіночків, наносився слабкий удар струмом. Собака, звикнувши до такої послідовності, реагувала на удар струму виділенням слини і радісним вилянням хвоста. Поступово сила струму збільшувалася (аж до опікового ступеня)– і навіть у відповідь на доволі відчутну біль собака не змінила своєї реакції. Спостерігаючи за цим експериментом, видатний англійський фізіолог Ч. Шеррінгтон вигукнув: "Тепер для мене стала зрозумілою стійкість християнських мучеників!". Дійсно, з історії раннього християнства відомі випадки, коли мученик, наслідуючи Христа, його страждання, не відчував болю. Нестерпні муки лише перетворювалися на своєрідну насолоду. Така властивість релігійних почуттів є свідченням їх здатності до зміни, трансформації, можливості змінювати найнестерпніші страждання на почуття радості, любові. Нерозуміння особливостей специфіки сакрального, релігійних символів, ролі почуттів вірян може мати доволі трагічні наслідки. Відомо, який шквал супротиву, вибухів заворушень викликали фільм "Невинність мусульман" та карикатури паризького сатиричного журналу "Шарлі Ебдо" (Charlie Hebdo), що призвело до масових вбивств людей. Причому, реакція натерористичний напад, скоєний на редакцію паризького сатиричного журналу Charlie Hebdo була неоднозначною: у деяких арабських країнах обурення викликало не вбивство журналістів, а те, що, мовляв, ці журналісти образили їхні релігійні почуття, посміявшись над пророком Мухаммедом. На наш погляд, дана проблема набагато складніша. В даному випадку мова йде про новий, функціональний контекст релігійного символу, коли символічне значення, відокремлюючись від традиційного символу, піддається дії принципів зміни апрезентативних відношень, зокрема, принципу відносної нерелевантності, принципу змінності апрезентативного

значення, принципу метафоричного перенесення [8, с. 472–475]. Новий контекст інкорпорування релігійних символів змінює й відношення до них – почуття, які часто, набуваючи симуляційного, псевдорелігійного характеру, форматують певне світосприйняття. Зазвичай, цей процес посилюється політичними, ідеологічними чинниками.

Отже, релігійні почуття оприявлюються в процесі відношення (так як релігійні почуття є почуттями когось про когось, або щось), фіксуючи напруженість антропологічної ситуації, яка має здатність до акумуляції та зростання. Прояви релігійних почуттів корелюються рівнями емпатії, значущим контекстом дій людини, феноменом відповідальності, які, з одного боку, можуть сприяти цілісному духовному розвитку людини, а з іншого – призвести до втрати її самоідентичності, оскільки, втрачаючи свій сакральний статус, вони починають виконувати невластиві їм функції. Однак проблема функціональних проявів релігійних почуттів потребує подальшого дослідження в плані їх зв'язку з релігійною вірою, з різними релігійними практиками, з їх емоційно-чуттєвою, волетативною, раціонально складовими.

Список використаних джерел

1. Буланова И.С. Смысловое содержание религиозной конверсии // И.С.Буланова // Религиоведение. – 2014. – № 4. – С.132–138.
2. Вышеславцев Б. П. Этика преображенного Эроса / Б.П.Вышеславцев. – М.: Республика, 1994. – 368 с.
3. Ильин И. А. Аксиомы религиозного опыта. Исследование. Т.1–2 / И.А.Ильин. – М.: ТОО “Рарог”, 1993. – 448с.
4. Красников А.Н. Методология классического религиоведения / А.Н.Красников. – Благовещенск: Библиотека Журнала “Религиоведения”. 2004. – 148с.
5. Назаретян А.П. Терроризм, религия и задачи современного воспитания / А.П.Назаретян // Общественные науки и современность. – 2011. – № 4. – С. 141–144.
6. Обозов Н. Н. Межличностные отношения / Н. Н. Обозов; ЛГУ им. А. А. Жданова. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. – 151 с.
7. Сковорода Г. Наркис. Розмова про те: пізнай себе // Сковорода Григорій. Твори: У 2 т. – К.: АТ “Обереги”, 1994. – Т.1. – С. 150–195.
8. Шюц А. Символ, реальность и общество / А.Шюц // Избранное: Мир, священный смысл.– М.: “Российская политическая энциклопедия”(РОССПЭН), 2004.–С.456–529.
9. Шюц А. Структура повседневного мышления [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.countries.ru/library/texts/shutz.htm>
10. Яхьяев М.Я. Специфика религиозного фанатизма / М.Я.Яхьяев// Религиоведение. Научно-теоретический журнал. – 2006. – №3. – С. 143–152.
11. Hood Ralph W. The psychology of religion: an empirical approach / Ralph W. Hood Jr., Peter C. Hill, and Bernard Spilka.–4th ed. – New York: The Guilford Press, 2009. – P.1–205.
12. Scheler M. Vom ewigen im Menschen / M.Scheler. – Leipzig, 1921. – 725 s.

References

1. Bulanova I.S. Smyslovoe soderzhanie religioznoj konversii // I.S.Bulanova // Religiovedenie. – 2014. – №4. – S.132–138.
2. Vysheslavcev B. P. Jetika preobrazhennogo Jerosa / B.P.Vysheslavcev. – M.: Respublika, 1994. – 368 s.
3. Il'in I. A. Aksiomy religioznoogo opyta. Issledovanie. T.1–2 / I.A.Il'in. –M.: TOO “Rarog#”, 1993. – 448s.
4. Krasnikov A.N. Metodologija klassicheskogo religiovedenija / A.N.Krasnikov. – Blagoveshhensk: Biblioteka Zhurnala “Religiovedenija”. 2004. – 148s.
5. Nazaretjan A. P. Terorizm, religija i zadachi sovremennogo vospitanija / A.P.Nazaretjan // Obshhestvennye nauki i sovremennost'. – 2011. – № 4. – S. 141–144.
6. Obozov N. N. Mezhlčnostnyye otnoshenija / N. N. Obozov;

LGU im. A. A. Zhdanova. – L.: Izd-vo Leningr. un-та, 1979. – 151 s.

7. Skovoroda G. Narkis. Rozmova pro te: priznaj sebe // Skovoroda Grigorij. Tвори: U 2 t. – K.: АТ “Обереги”, 1994. – Т.1. – С. 150–195.

8. Shjuc A. Simvol, real'nost' i obshhestvo / A.Shjuc // Izbrannoe: Mir, svetjashhijija smyslom.– M.: “Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija” (ROSSPJeN), 2004.–S.456–529.

9. Shjuc A. Struktura povsednevnogo myshlenija [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa:<http://www.countries.ru/library/texts/shutz.htm>

10. Jah'jaev M.Ja. Specifika religioznoogo fanatizma / M.Ja.Jah'jaev// Religiovedenie. Nauchno-teoreticheskij zhurnal. – 2006. – №3. – S. 143–152.

11. Hood Ralph W. The psychology of religion: an empirical approach / Ralph W. Hood Jr., Peter C. Hill, and Bernard Spilka.–4th ed. – New York: The Guilford Press, 2009. – P.1–205.

12. Scheler M. Vom ewigen im Menschen / M.Scheler. – Leipzig, 1921. – 725 s.

Predko D. Ye., postgraduate student of Religious Studies Department of Philosophical Faculty Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kiev), denyspredko@ukr.net

The manifestations of religious feelings: religious aspect

The article explores the essential features of religious feelings, reveals the factors that affect their functionality. The manifestations of religious feelings correlates by the levels of empathy, meaningful context of human action, individual and social level of responsibility, that on the one hand, can contribute to a holistic spiritual development of man, on the other – can lead to a loss of identity. Based on the analytical, comparative, systematic methods author concludes that religious feelings can manifest itself at the level of spirituality as a particular way of constructing identity; at the level of destruction when a person loses the ability to critically relate to the ideas and actions, identifies with them and becomes fanatically possessed. Thirdly, in the context of changing relations of appresentation when they lost their sacred status and they moved to a different context, they begin to perform unusual functions.

Keywords: manifestation of divine love, empathy, spirituality, responsibility, religious fanaticism.

Predko D. E., аспирант кафедры религиоведения философского факультета, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), denyspredko@ukr.net

Проявления религиозных чувств: религиоведческий аспект

Исследуются сущностные особенности проявлений религиозных чувств, раскрываются те факторы, от которых зависит их функциональность. Проявления религиозных чувств коррелируются уровнями эмпатии, значимым контекстом действий человека, индивидуальным и общественным уровнем ответственности, которые, с одной стороны, могут способствовать целостному духовному развитию человека, а с другой – могут привести к потере его самоидентичности. На основе аналитического, компаративного, системного методов делается вывод о том, что религиозные чувства могут проявляться на уровне духовности как определенного способа конструирования личности; на уровне деструкции, когда человек теряет возможность критически относиться к идеям и действиям, отождествляется с ними – становится фанатично одержимый; в-третьих, в контексте изменения аппрезентативных отношений, когда теряется их сакральный статус и они, попадая в другой контекст, начинают выполнять несвойственные им функции.

Ключевые слова: проявления божественного, любовь, эмпатийность, духовность, ответственность, религиозный фанатизм.

* * *

УДК 141.5

Рзаев М. Г.
старший преподаватель кафедры истории
Азербайджана и общественных наук,
Бакинский славянский университет
(Азербайджан, Баку), m.rzaev@hotmail.com

К ВОПРОСУ О ПРОБЛЕМЕ ЛИЧНОСТИ В РАЗЛИЧНЫХ РЕЛИГИОЗНЫХ СИСТЕМАХ И ФИЛОСОФСКИХ УЧЕНИЯХ

Автор останавливается на различных подходах к концепции личности, проанализировав различные взгляды в религиозных учениях. В различных культурах, по-разному рассматриваются источники активности личности, ее структура, методы и способы поэтапного восхождения на более новую ступень познания, очищение и возрождение. Статья посвящена анализу концепций личности в различных духовных учениях: индийской, китайской философии, философии суфизма, буддизма, конфуцианства. Выявлены точки соприкосновения и различия в постижении человеком смысла жизни, прохождении им жизненного пути, нравственного возрождения.